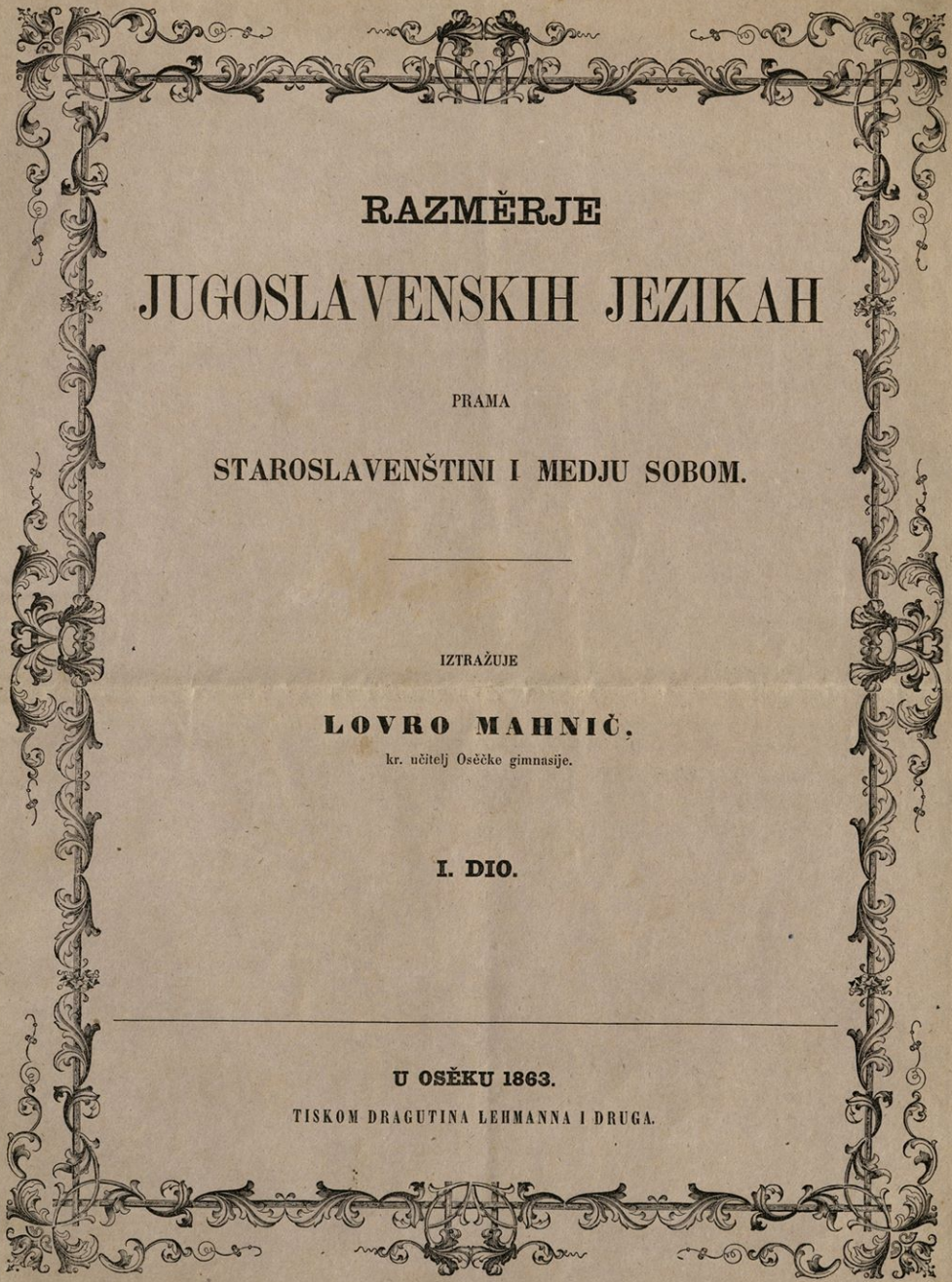

II 62187

RAZMĚRJE
JUGOSLAVENSKIH JEZIKAH

PRAMA

STAROSLAVENŠTINI I MEDJU SOBOM.

IZTRAŽUJE

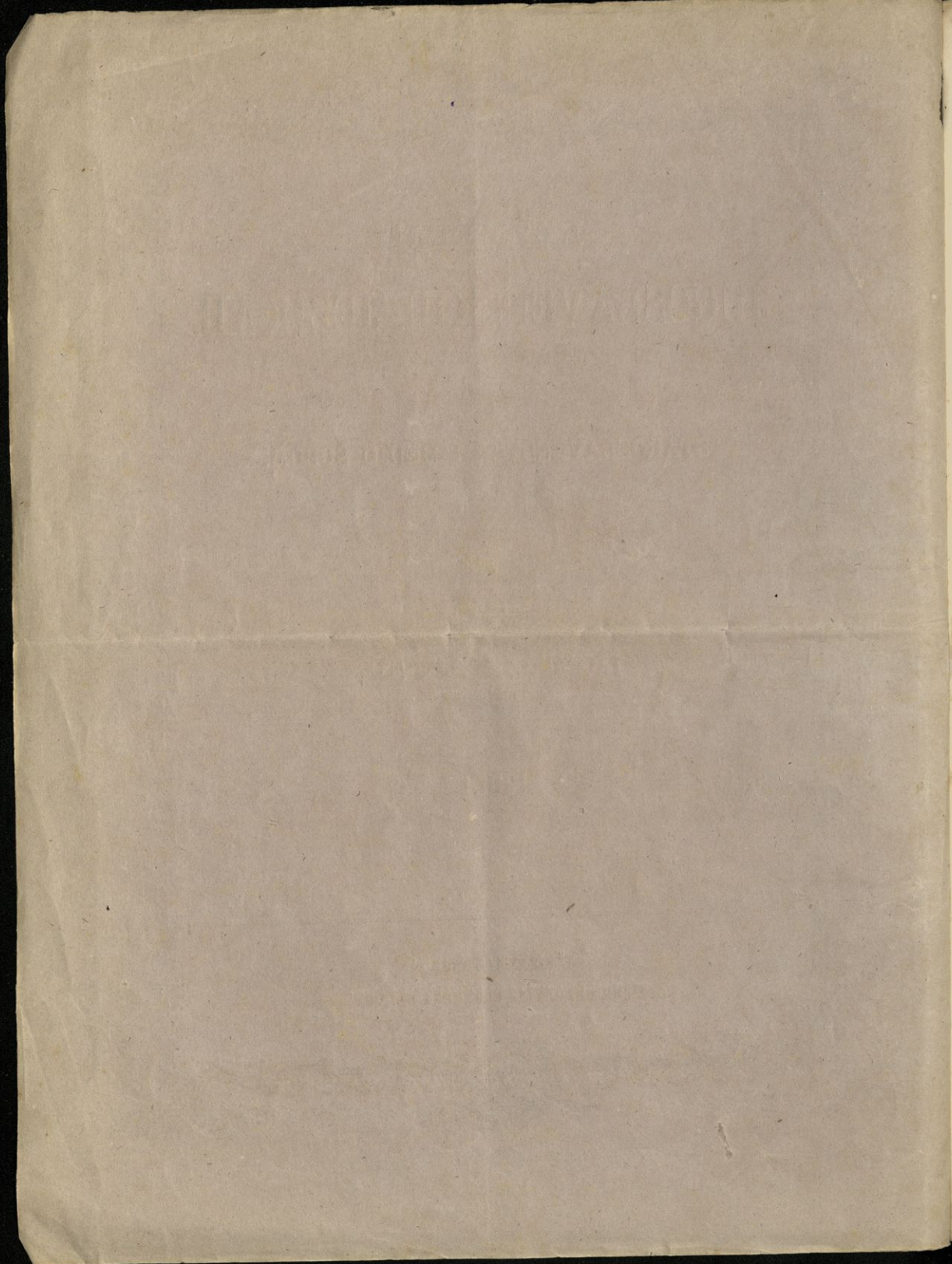
LOVRO MAHNIČ,

kr. učitelj Osěčko gimnasije.

I. DIO.

U OSĚKU 1863.

TISKOM DRAGUTINA LEHMANN A DRUGA.

030041413

30. IV. 1940

g. Fint

U kojem razmjerju su jugoslavenski jezici prama staroslavenštini s jedne a medju sobom sa druge strane?

Iztražuje Lovro Mahnić, učitelj kr. Osječke gimnasije.

I. dio.

Od kada je Dobrowsky, taj slavni otac slavenskoga jezikoslovlja, početkom ovoga stoljeća važnim svojim djelom: „Institutiones linguae slavicae veteris dialecti“ prvi pokazao učenomu svētu onaj častni jezik, kojim se orijaše jednom po čitavom slavenstvu slava svemogućemu, a ori se još i dan danas kod više nego dviuh trećinah Slavenah, te pošto je on time prokèrčio put do polja slavenskoga jezikoslovlja, koje do onda gotovo pusto bijaše: postade sve to živahnije kretanje na tom harnom polju, i četomice javljahu se, uzpèrkos svakojakim teškim i neugodnim okolnostim nadareni i čvèrsti muževi, koji su posvetili svu svoju duševnu snagu za bolju i prijazniju budućnost svojega naroda. Tko se nesèća kod tih rèčih Jungmana, Hanke, Palackoga, Šafařika, Kopitara, Vostokova i mnogih inih, koje je ponajviše duh Dobrowskoga uzbudio i potaknuo, da rade odvažno i neumorno na polju višega narodnoga izobraženja. Dobrowskoga takodjer ponajviše ide hvala, što je Bopp, taj slavni stvoritelj spravnujućega jezikoslovlja, mogao uzeti i staroslavenški jezik u područje svojega izpitivanja, te dokazati time srodnost slavenstva s ostalim indo-evropejskim svètom. Njegova je dakle takodjer zasluga, što su sada živi slavenški jezikoslovci doveli znanje slavenskih jezika do onoga stepena, što-no dolikuje današnjemu stanju znanosti.

Naravska je stvar, da izmedju pèrvih pitanjah poradjujućega se slavenskoga jezikoslovlja imadijaše biti ovo: u kakovom razmjerju je staroslavenština prama živućim slavenskim jezikom? Nije se nimalo čuditi, što su Dobrowski i njegovi suvremenici s početka mislili, da je staroslavenština onaj jezik, iz kojega su postali svi živi slavenški jezici. Nu već prije svanuća prispodabljujućega jezikoslovlja dodje se ponajviše putem povèsti do toga, da su u devetom stoljeću, kada se pojaviše na obzorju slavenskom one dvè zlatne zvèzde: Ćiril i Metod, slavenska plemena bila, bar na debelo, narodopisno (etnografički) već onako razdèljena, kako su i sada, da je dakle staroslavenština, mogla majčevati samo

jednomu, ili barem samo jednoj glavnoj grani živućih slavenskih jezika. Putem iste povesti slutilo se nadalje, da je po svoj prilici staroslavenština imala biti jezikom jednoga onih slavenskih plemenah, među kojima su sv. Ćiril i Metodij za razširivanje křšćanstva djelovali; a to se tim tvrdje vćrovaše za jezik panonskih slavenah, što se znadijaše, da je sveti Metodij sa svojim ućenici u Panoniji svete knjige na ćerkovnoslavenski jezik prevadjaao.

Nu po nesrćci slavenski ućenjaci do okolo g. 1830. malo da ništa neznadijahu o najznamenitijem — kako mi mislimo — u našem obziru slavenskom: bugarskom jeziku; a kamo li da mu potanko poznavahu narav i svojstva, kad se to niti do današnjega dana kako bi trebalo iztražilo nije?

Budući dakle sadašnji bugarski jezik na taj naćin izkljućen od natćcanja kod toga za slavensko jezikoslovlje velevažnoga pitanja, preostadoše samo sćrbsko-hćrvatski i slovenski jezik kao suparnici boreći se za ćast sinovstva po staroslavenštini. Zastupnik ćasti ovoga bijaše slavni jezikoslovac Kopitar s ostalimi slovenskimi ućenjaci, onoga pako sćrbsko-hćrvatski jezikoslovci. Nu budući da je Šafařik mnćnje zadnjih već g. 1833. temeljito oprovćrgao svojim važnim dćlom: „Serbische Lesekőrner“, dopala bi bila nedvojbeno slovenski jezik i narod pobćdonosno slava, da mu neustade u bugarskom narodu, dižućem se iz rake ćetiristagodišnjega duševnoga mćrtvila, opasan protivnik i takmac; jerbo ćim se u najnovije vrćme više poznavahu narav i svojstva tomu iznenada svanuvšemu slavenskomu jeziku, već se važni glasovi, kao znamenitoga jezikoslovca Schleichera, oćitovahu sa gledišta prispodabljajućega jezikoslovlja: da iz staroslavenštine po svoj prilici nije proizašao nijedan drugi, nego sadašnji bugarski jezik.

Nu slavni Dr. Miklosich, uvaživ razloge Schleicherove uzeo je na se posao posrćdnictva medju tima dvćma suparnicima ter ući, *da praotci sadašnjega slovenskoga i bugarskoga naroda saćinjavahu jednom jedan-te-isti „staroslovćnski“ narod te da govorahu jednim - te - istim storoslovćnskimi jezikom, koji nam se je u ćistoj staroj ćerkvenoj knjizi oćhranio kao što u Glagoliti Clozianu, assemanskom evandjeliju itd.* (Vergl. Lautlehre uvod VI. VII. VIII. XI.)

Nesuglasje medju toli znamenitim jezikoslovcima, kako su Schleicher i Miklosich, u tom: da li se imade slovenski jezik, šta se tiće njegova postanka, staroslavenštini usporediti, ili podrediti; pozivlje nas, da napose obratimo svoju pozornost na otu prepornu toćku ter da potanje iztražući stvar i mi sa svoje strane doprinesemo što k tomu, da prestane neizvćstnost o stvari, koja je dosta važna za slavensko jezikoslovlje u obće, napose pako za rćšenje našega pitanja: a to s toga, što po jednoj strani nije nikako moći toćno opredćliti medjusobnih odnošajah živućih slavenskih jezika, dok se strogo neopredćli njihovo razmćrje prama staroslavenštini, koja jim je obće pripoznato znanstveno srćdotoćje; po drugoj pako strani, što je spomenuto Miklosichevo mnćnje (s kojim se mi baš u odlućnoj toćki slagati nemožemo) dobilo veliku i praktićnu vrćdnost time, da je Miklosich na njem osnovao svoju prispodabljajuću slovnicu slavenskih jezika.

U tom se doduše podpunoma slažemo sa mnćnjem Dr. Miklosicha, da su praotci sadašnjih Slovenacah i onih Slavenah, koji podjarmljeni oko. V. stolćća tudjimi Bugari primiće (kao što i ruski Slaveni) od podjarmiteljah narodno ime: saćinjavahu jednoć jedno te isto „slo-

věnsko“ pleme: ali nemožemo se tako lahko slagati u posledicah, koje on iz toga izvadja Istina je doduše, da bi iz onoga mněnja sasvime logično sledilo, da je taj „jedan te isti“ narod jednoč istim jezikom govoriti morao, jer obće pripoznata je istina, da je jedinost jezika posledica i najtočnije do sada poznato znamenje narodoslovne jedinosti i osobnosti svakoga naroda; ali iz toga po našem mněnju još neslědi, da se ono „jednoč“ na jezik baš onoga vremena protezati imade, što nam se u staroj cěrkvenoj knjizi ohranio. Zar nije moguće i to, da se ono „jednoč“ na jezik prijašnje kakve dobe protezati imade, kojega buduć nam se nije u ničem ohranio, pověstnički poznavati nemožemo? Da se pako, što se naročito slovenštine tiče ono „jednoč“ na jezik one dobe protezati imade, što nam se je u staroj cěrkvenoslavenskoj knjizi ohranio; to bi po našem mněnju samo onda bilo moći pravovaljano dokazati, ako bi moguće bilo glavna jezikoslovna pojavljenja, a napose zvuko- i oblikoslovna svojstva slovenskoga jezika po sadanjih načelih jezikoslovne znanosti reć bi genealogički tako vaditi iz staroslavenskoga jezika, da se nedvojbeno dokaže, da su najvažnija njegova zvuko- i oblikoslovna pojavljenja genealogički ili mladja, ili da barem nisu starija, nego shodna jim pojavljenja staroslavenskoga jezika. Kako se, da uzmemo priměr iz poznatih romanskih jezicah — može bez obzira na pověst jezikoslovno dokazati, da je talijanska reć: oro, francuzka or, postala sa lat. aurum; franc. oncle sa avunculus; tal.: giorno fr.: jour sa diurnum tal.: facessi fr.: fisse sa fecissem itd. a nikako obratno: isto tako bi se moralo dokazati o svih glavnih zvuko- i oblikoslovnih pojavljenjih i slovenskoga jezika; pak onda tekdar bismo imali pravo staviti ga u onu uzku odvisnost od staroslavenštine, u kojoj ga nalazimo kod svih slovenskih slovničarah, a naročito u prispodabljujućoj slovnici Dr. Miklosicha.

Ako se pako druga onih dvuh mogućnostih više s istinom sudara, t. j. ako se iz značajnih svojstvih osobito zvukoslovnih pojavljenjah sadašnjega slovenskoga jezika znanstveno dokazati dade, da su ota pojavljenja postankom pěrvotnija od shodnih jim staroslavenskih, da bi se dakle u tih slučajih pojavljenja staroslavenštine pojavljenji sadašnjega slovenskoga jezika tumačiti imala; onda nam neće biti moguće pristati uza mněnje onih, koji tvrde, da je ona starolověština, koja nam se je u staroj cěrkvenoj knjizi ohranila, mati sadašnjoj slovenštini, nego ćemo morati pristati uz one, koji tvrde, *da bijaše onda, kad se govoraše ohranjena nam u cěrkvenoj knjizi staroslavenština, dělitba staroga „slovenskoga“ plemena u sadašnje slovensko i bugarsko (bar u znamenitih nekojih toćkah) narodoslovno već svěšenim poslom, i da uslěd toga valja sadašnju slovenštinu načelno staroslavenštini uzporediti, te staviti ju u isto znanstveno razměrje napramn poznatoj nam staroslavenštini, u koje se stavljaju osim sadašnje bugarštine svi ostali živući slavenski jezici.*

Razloživši gledište, s kojega smatramo ovo pitanje i naznačivši način, kojim izkažujemo jezikoslovne stvari, sravnjivat ćemo sada nekoje znamenitije zvukoslovne toćke staroslaveuskoga i sadašnjih jugoslavenskih jezicah obraćajući kako već kazasmo, osobitu pozornost na ono, čime bi se po našem mněnju razměrje staroslavenštine prama sadašnjemu slovenskomu jeziku razjasniti dalo.

Značajna bližja srodnost sadašnjega bugarskoga i slovenskoga jezika, kojom se ove dvě slavenske grane bitno razlikuju od svih ostalih slavenskih plemenah, nalazi se

(medju ostalima) u sustavu jerovah. I u toj stvari vidimo takodjer jedan onih glavnih jezikoslovnih razlogah, s kojih i scënimo, da sadašnje bugarsko i slovensko pleme sačinjavahu jednoč jedan te isti „staroslověnski“ narod govoreći jednim te istim „staroslověnskimi“ jezikom. Ali da se imade taj „staroslověnski“ jezik tražiti u pèrvotnijoj nekakvoj dobi jezičnoga razvijanja, nego li je doba poznate nam staroslavensštine, to ćemo se tërsiti, da tečajem ove svoje razprave na svojem mjestu dokažemo Budući pako da su pojmovi o jerovih za mnoge još dan danas zastèrti nekakvom maglom reć bi mističke neizvèstnosti; vidi nam se, radi jasnoće i točnosti naše razprave, ako ne baš neobhodno potrebno, a ono začela ne sasvime bezkorisno, da najprije koju rećemo o postanku, naravi i jezikopovèstnoj vrèdnosti staroslavenskih jerovah te da ujedno na kratko pripovèdamo, šta je tko do sada o tom smislio i napisao.

Slèdeći historičko razvijanje slavenskoga jezikoslovlja opažamo najprije mnènje pravoslavni slavenskih, a napose ruskih jezikoslovaca, koji, buduć ruski narod glavni sahranitelj i zaštitnik starobugarskoga jezika u svojoj pravoslavnoj cèrkvi, pèrvi ga počese slovnički iztraživati ter neimajući onda još skoro nikakva pojma o jezikoslovnih stvarih, mišljahu pak i dan danas još mnogi misle, da je njihov cèrkveni jezik u svem onakav, kakav bijaše, kada življahu slavenski apoštoli Ćiril i Metodij i njihovi učenici. Stoga se nitko diviti neće, što njihovi učenjaci tvèrdjahu, a dèlomice još i dan danas tvèrde, da su pismena *ѣ* i *ѥ* bila već s početka bezglasna u cèrkvenoslavenskom jeziku; ako pomisli, da su pravoslavni Slaveni Ćirilov jezik, osobito šta se tiče izgovora jerovah, po naravi sadašnjega ruskoga jezika tako preinačili da otim pismenom sbilja nije nikakva samostalna glasa u onom načinu izgovaranja, kojim ga oni sada u cèrkvi izgovaraju.

Nu već „mnogogrèšni“ mnh Meletij Smotriski učini nekakav napredak u našem pitanju: *ГРАММАТИКН СЛАВЕНСКНА ПРАВНАМОЕ СЪИТАГМА ПОТЪИДИЕМ МНОГОГРѢШНАГЪ МНѢХА МЕЛЕТІА СМОТРИСКАГЪ ВЪ ЕВЮ 16^{18/19}*; njemu naime nisu jerovi više bezglasna, nego su mu već priprežnoglasna (*ПРИПРЕЖНОГЛАСНА*) pismena. Ota njihova priprežnoglasnost sastoji po njegovu mnènju u tom, da na svèšetku rećih stvèrdjuju ili smekšuju zvukove stojećih pred njimi samoglasnikah. — Vidi se, da je taj napredak sasvime izvanjski i da se neosniva još na nikakvom znanstvenom osvèdočenju o naravi, postanku i jeziko-povèstnom razvitku jerovah. Na istom znanstvenom gledištu, na kojem stojaše Smotriski već godine 16^{18/19}, stoja glede našega pitanja Dobrowsky još godine 1822.

Jedini a i taj samo prividni napredak, što ga učini inače slavni Dobrowsky u toj stvari, je ovaj, da on iztražujući stare rukopise opazi, da se i u najstarijih njemu poznatih rukopisih u srèdini rećih *ѣ* često mènja sa *о*, a *ѥ* sa *ѣ*. Rekosmo „prividan napredak“ jerbo je očito, da znanstvene važnosti ote opazke za nauku o naravi i pèrvotnoj jezikoslovnoj vrèdnosti jerovah inače oštroumni Dobrowsky shvatio nije: on naime prostođušno ući, da nam je u onih slučajih na ruski način *ѣ* izgovarati = *о*: *тѣпѣтѣ*—*топѣтѣ* itd. a *ѥ*—*ѣ*: *рѣцн*—*рецн* itd. Njemu dakle u takovih slučajih jerovi nisu više priprežnoglasnici, nego bitno samostalni zvukovi. Iza svega se vidi, da Dobrowsky još nije potanje iztraživao pèrvotne zvučne vrèdnosti jerovah, a to zaoto, što je njegov uzor ruski način izgovaranja starobugarskih jerovah. Stoga je takodjer jasno, zašto Dobrowskomu izgovaranje rećih *тѣпѣтѣ*, *тѣмѣиѣ*, *вѣзѣмѣ* itd. nezadavaše nikakvih neprilikah. Ali upravo time,

što je Dobrowsky svojom naukom o dvostrukoj zvučnoj vrédnosti jerovah donio razdor i protivuslovlje u sustav izključive bezglasnosti ili priprežnoglasnosti jerovah, upravo time je k tomu doprineo, da su se oni, koji za njim tu stvar iztraživahu, bërže i laglje osvëdočili o nemogućnosti, da bi do ondašnje nauke o jerovih (sa njegovom) mogle biti istinite. A k tomu osvëdočenju nije trëbalo drugo, nego samo uvažiti, da su sv. Ćiril i njegovi učeniци slavensku azbuku ustanoviti mogli samo na fonetičkom (zvučnom) temelju, pa da uslëd toga nauka o dvojakoj përvotnoj zvučnoj vrédnosti istih pismenah nemože stojati.

Dobrowskoga učeniци: Šafařík, Kopitar i ini mladji, kojih jezikoslovnim dëlovanjem se načini u nauci slavenskih stvari u obće, a napose slavenskoga jezikoslovlja znamenit znanstven napredak, unaprëdiše i rëšenje našega pitanja. Saznade se najme povëstničkim izvëšći o životu i dëlovanju slavenskih apoštolah i njihovih učenikah, da su (kako već napomenusmo) osnovali slavensko pismo na fonetičkom temelju. Iz toga se je uvidëlo, da jerovi u rëçih kao тѣхѣтъ, възъмъ, сѣмрътъ itd. u vrëme ustanavljanja starobugarskoga pisma nemogahu imati, kako misli Dobrowsky, po dvojaku fonetičku (zvučnu) vrédnost, i da po drugoj strani moradijahu naznačivati nëkakve zvuke, jerbo inače nebi se bili pisali.

Uvidëlo se je nadalje, da su morali biti s početka samoglasnici, buduć da se rëçi: тѣхѣтъ, тѣхѣиз itd. nebi bile mogle niti izgovoriti, da jerovi nenaznačivahu samoglasnikah.

Ova povëstnička izvadjanja potvërdi čim jasnije i krepče razvijajuće se u novije doba sravnujuće jezikoslovlje, otkada je slavni Bopp uzeo i starobugarski jezik ¹⁾ u područje svojih oštroumnih iztraživanjah. Na tako razjašnjenom i razširenom znanstvenom temelju se je najme jasno pokazalo slavenskim jezikoslovcem, da se u srodnih indoevropskih jezicah sa starobugarskimi jerovi sudaraju samoglasnici: дѣнь — Sansk. dina, вѣдова — Sansk. vidhavá, бѣга — Sansk. bhagas itd.

Iz toga nadalje, što se nalaze i u najstarijih rukopisih rëçi, u kojih se jerovi kadkad pišu: сѣмрътъ, сѣмѣтъ, kadkad izostavljaju: смрътъ, сѣѣтъ, kao i iz toga, što su (šta Miklosich vërlo oštroumno iz nëkojih pravopisnih pojavljenjah starobugarskih rukopisah Vergl. Lautlehre der slav. Sprachen p. 72 izvodi), jerovi u nëkojih, naročito na svëršetku rëçih već u XI. vëku prestali naznačivati samostalne zvukove; kao napokon još i iz toga, što nam se glede jerovah pojavljuje sravnanjem starobugarskoga sa sadašnjimi slavenskim jezici a napose s novo-bugarskim i slovenskim: iz svega toga dakle se je podpunim pravom zaključilo, da su z i k već u vrëme ustanovljenja starobugarskoga pisma morali naznačivati nekakve uzke slabe, zamukle samoglasnike, koji baš sa svoje slaboće i zamuklosti, — a to osobito na svëršetku rëçih — lahko u govoru izčezavahu. Ako se dakle, kako vidësmo, slavenski učenjaci slažu u tom, da su staroslavenski jerovi përvotno morali naznačivati nëkakve samostalne, nu već onda slabe, zamukle samoglasnike, i da njihova zvučna vrédnost moradijaše i različna biti u različnih dobah njihova razvijanja u sta-

¹⁾ Tako se uslëd temeljitijih znanstvenih iztraživanjah najnovijega vremena točnije nazivlje staroslavenština.

roslavenštini: dosta neopreděljena su mněnja o ovom drugom za nas glavnom pitanju: *koja jim bijaše pèrvotna fiziologička (naravoslovna) vrědnost te kako se po prilici onda izgovarahu?*

Da je teško, ako ne baš nemoguće, pèrvotni izgovor jerovah točno opreděliti, to će svatko uviditi, tko pomisli, kako je u obće mučno opreděljivati zvukove mèrtvim jezikom, a to sbog onoga više manje uvěk približnoga razměrja, koje stoji izmedju živoga proměnljivog zvuka i mèrtvoga nepomičnoga pismenog znaka. S toga i mi, po priměru slavnoga Šafařika (Památky hlaholského písemnictví str. 20) nemožemo toliko směrati na to, da staroslavenskim jerovom opredělimo zvukove razlikih dobah njihova zvučnoga razvijanja, koliko da jim u teoriji opredělimo njihovu jezikopověstnu i fiziologičku vrědnost.

Da vidimo prije, šta misle pojedini noviji učenjaci o toj stvari!

Šafařik u svojim pèrvih spisih (Serbische Lesekörner str. 20. i Die ältesten Denkmähler der böhmischen Sprache str. 68.) kaže, da se starosl. *z* može spravjivati sa slabim *o*; a *κ* sa slabim *i* ili *e* inih jezicah. Ali da se Šafařik neusudjuje o toj stvari ništa točna ustanoviti, vidi se iz str. 23. istih „Serbische Lesekörner“ gdje kaže, da se na njihovu pravu narav i vrědnost samo poněšto zaključiti može iz načina, kojim sadašnji Bugari i Slovenci ili Korutanci, kako jih on zove, svoj zamukli samoglasnik izgovaraju.

U kasnijih svojim spisih, kao što su Památky hlaholskeho písemnictví str. 20. kaže Šafařik, da se samo u teoriji može s nekakovom stalnošću kazati: da su bili jerovi pèrvotno znakovi, kojimi su se slabi (s našega današnjega gledišta stvar shvaćajući) samoglasnici naznačivali, *z* naime da je postalo sa trijuh jakih samoglasnikah *a*, *o*, *u* (bilo neposredno, bilo posredno prelazom pèrvoga i zadnjega prije u *o*), i da je stajalo u izgovoru u srědini medju *o* i *e*; zašto on pèrvotni zvuk tvěrdoga jera evako: *o/e* naznačuje.

Isto tako bi *κ* postajalo oslabljivanjem jačih samoglasnikah: *e*, *i*, ter stajalo u izgovoru u srědini medju *e*, *i*; zašto Šafařik njegov zvuk ovako: *e/i* naznačuje.

Kako se vidi, stoji taj Šafařikov nazor već na temelju spravjućega jezikoslovlja, kojim se doduše jezikopověstno opreděliti daje, čime se starosl. jerovi u srodnih jezicah zaměnjuju; ali kako po prilici glašahu t. j. njihova fonetička vrědnost se tim putem bez fiziologičkoga razmatranja stvari ustanoviti nemože. Kopitar stoji šta se jerovah tiče, na gledištu pèrvih Šafařikovih spisah. Njemu su (Glagol. Cloz. p. 48. 51.) jerovi zamukli samoglasnici (vocales mutescens), *z* naime = *o* (*u*) mutescens, *κ* = *e* (*i*) mutescens. Uslěd svoga nazora o domovini Ćirilova jezika oprědeljuje jim sadašnji izgovor u odporu proti ruskoj školi: po njegovu mněnju bi jerovi u srědini rěčih glasili kao jevrejsko shva (:), na svěřetku rěčih pako bi *z* pooštrivalo přědnju slovku: *κратъ* = bratte; *κ* pako bi ju ublaživalo: *патаъ* = pote (ponte)!

O pèrvotnom njihovu izgovoru kaže samo: quem (scie usum hodiernum) autem peritus haud facile admittet pro veteri genuino (Glag. Cloz. p. 50.) Fr. L. Čelakovsky u svojoj „Spravn. mluvnice slovanských jazyků str. 74—78 stoji sa svojimi nazori o zvučnoj vrědnosti jerovah još godine 1853. na gledištu Dobrowskoga!

Miklosichu (Vergl. Lautlehre der Sl. Spr. str. 71) je *z* pèrvotno *ü*, a *κ* pèrvotno *i*. Ovi se glasovi po njegovu mněnju mnogo nerazlikuju od bërzo izgovorenih *o*, *e*, kojimi se u rukopisih obično zaměnjuju. Nu to mu nestoji za sve slučaje; gdje su naime

л и р на početku reči, ili gdje su u sredini reči posle suglasnikah, pa jih sledi z: азжа, рзтз; глзкниа, грзлo: u otih slucajih z neima po Miklosichevu mněnju nikakve samostalne zvučne vrědnosti; л и р pako se smatraju za samoglasnike. Kako se vidi, predpolaže Miklosich u načelu dvojaku pěrvotnu zvučnu vrědnost jerovah, pa zato stoji u načelu i proti njegovu mněnju isto, što smo prije kazali o nazoru Dobrowskoga. Što se pako tiče pěrvoga děla Miklosicheve nauke o jerovih, da je najme z=ü, а л=і, to se on neupušta u poblizje fiziologičko razmatranje stvari. S ovim pěrvim dělom Miklosicheva nazora o jerovih slaže se Schleicher (Vergl. Formen. des Kirchenslavischen et Sanskrit str. 34 et 35) pa niti on nenavadja po našem mněnju dosta temeljitih razlogah za taj nazor. Kaže naime, da su jerovi morali imati nekakvu jaču zvučnu vrědnost, nego ju imadu u novijih jezicih, i navadja za dokaz toga nazora, da se u novobugarštini z još i dan danas kao ü izgovara poput englezkoga u u reči „but“. Vidi se, da se niti Schleicher neupušta u poblizje razglabanje fiziologičke vrědnosti jerovah. Šta se njegovog dokazivanja napose tiče, može mu se, osim toga, da se ono jednostrano samo na tvrědo jer proteže, još i to prigovarati, da se on ili vara o izgovoru englezkoga u „but“ misleći da sbilja glasi kao ü, itd. u kojem slucaju ništa nedokazuje za z=ü; ili se pako nevara o toj stvari, i u tom slucaju bi to doduše stajalo samo za mogućnost, da z = pěrvotno ü, ali bi onda imalo z u novobugarštini isto tako jaku zvučnu vrědnost, kao što ju imadijaše i staroslavenštini šta bi bilo u izravnom protivuslovlju s navedenim njegovim mněnjem o pěrvotnoj jačoj zvučnoj vrědnosti jerovah, nego ju nalazimo u novijih jezicih. Ako se, kako kazasmo, sada točno opredělitı nemože, kako staroslavenški jerovi pěrvotno glasha, i podpunoma uvažavamo Šafaříkovu i Kopitarevu opreznost u toj stvari; možemo bar u pojedinih slucajih tvrěditi, kako oni glasiti nemogahu: jerbo zašto nebi bili n. pr. sv. Ćiril i njegovi učenici město z i k pisali ü i і, da su jih čuli u govoru? Ako ne, da se dokaže, da su pěrvotno оу, и (і); (ѡ, ѣ ѝ) naznačivali samo ü, і; i da po drugoj strani bijahu u staroslavenštini u isto vrěme takodjer ü, і: onda tekak bi se nekakvom indukcijom zaključiti moglo, da su jerovi pěrvotno glasili kao ü, і. Nu dok se ote premise nedokažu (i mi mislimo, da će to teško ikada moguće biti, a to već s podpune nezivěstnosti o prosodičkom razměrju staroslavenštine) dotle ova Miklosicheva i Schleicherova nauka neće moći znanstveno stajati.

Što se tiče drugoga děla Miklosicheve nauke o bezglasnosti jerovah i samoglasničtvu zvukovah: л, р, moramo sa Schleicherom (Vergl. form. str. 49), Böthlingkom (Beiträge zur russischen Grammatik ¹⁾) i mi tvrěditi, da oni razlozi, koje Miklosich (Lautl. der alt. Sprache str. 10 — Vergl. Lautl. d. s. Sprachen str. 35) navadja za svoje mněnje nisu tako jaki, da bi pobili ono, što on i sam na rečenom městu proti njim navadja jerbo 1) kod fonetičke točnosti staroslavenškoga pisma nemože se baš lahko pomisliti, zašto bi se uz л, р pěrvotno bili pisali jerovi (po Miklosichevu mněnju samo z ²⁾), da se

¹⁾ U izvěšćih historičko-filosofičkoga oděla c. Petrogradske Akademije znanostih g. 1859.

²⁾ Ovaj naćin pisanja i mi odobravamo; ali samo sa praktične strane, jer i mi mislimo, da je sada kod nedoslědnosti i najstarijih nam poznatih rukopisah u tom obziru, sbilja nemoguće u svakom pojedinom slucaju toćno opredělitı, gdje ima biti z gdje-li k.

nisu, što Miklosich tvrdi, čuli u govoru. 2) u novobugarštini a ni u novoslovenštini ne zna se o nikakvom samoglasničtvu zvukova λ i ρ što bi se s jezikoslovnih zakonah usljed Miklosicheve nauke o otačbini Ćirilova jezika baš očekivati moralo. 3) što se u rukopisih kod λ i ρ jerovi često izostavljaju, to mi nemožemo s Miklosichem smatrati za dovoljan dokaz samoglasništva tih zvukovah, budući da se u istih rukopisih isto sbiva i kod ostalih obće pripoznatih suglasnikah, koji bi se usljed toga istim pravom za samoglasnike smatrati mogli n. p. сѣмртѣ i смрѣтѣ сѣрѣтѣ i сѣртѣ . U ostalom je laglje tumačiti, zašto se zamukli samoglasnici izostavljaju premda se čuju, nego-li kako i zašto bi se bili pèrvotno pisali, da se neizgovarahu. 4) Ako se napokon Miklosich pozivlje na samoglasništvo sanskritskih l , r : to bi (da se mogućnost samoglasništva tih zvukovah u obće s fiziologičkoga gledišta i dokazati dade), glede staroslavenštine moglo biti tek dokazom mogućnosti, koja pako s jezikopovèstnoga gledišta sasvime izčezne, kad se pomisli, da su tobožnji sanskritski samoglasnici l — r postali oslabljenjem pèrvotnih al — ar (Schleicher Vergl. formenl. str. 51.) te nam valjaju za netočno pisanje mjesto xl , xr , (λl , λr) isto tako, kako nam naše i česko: smrt itd. valja za netočno pisanje mjesto smzrt (смѣрт ?) iz pèrvotnijeg smart , i smert . Slèdećim hronologički iztraživanja o jerovih navesti nam je ovde, kao nekakav znanstven anahronizam mnènje Rusa Pavskoga, koji u toj stvari načelno stoji na gledištu slavenskih jezikoslovacah prije Smotriskoga, pa se od ostalih živućih jezikoslovacah odlikuje nekakvom linguističkom mistikom prijašnjih vèkovah, ter živo spominje na Patra Marka Pohlina, Dankowskoga, i na ine slične znanstvene zanešènjake minulih vremenah. Budući da nebi bilo nipošto koristno za nauku, pa ni više zanimivo, da o njegovih mačovitih nazorih reči trošimo, bit će dostatno, da se sudi o njegovoj znanstvenoj vrèdnosti glede našega pitanja, ako u kratko rečemo, da on dokazuje (str. 39 svoje knjige: *Филологическія наблюденія о сосшавѣ русскаго языка* St. Petersburg 1850. I.): da z i c u vrème uvadjanja slavenskoga pisma nebijahu nikakvi samoglasnici, nego samo nekakva pridahnuća (*придыханія*) pa da su ovu svoju vrèdnost do današnjega dana ohranili u ruskom jeziku.

To mnènje oprovrgava — a u tom je velika zasluga Pavskoga — slavni ruski akademik Böhlingk u svojim spomenutih prinescih k ruskoj slovnici III. s rèdkom nekakvom uzterpljivošću i požèrtvujućim veledušjem. Udario je naime Böhlingk kod te prilike izvornim i po našem mnènju vèrlo srètnim putem, da opredèli jerovom njihovu pèrvotnu fonetičku vrèdnost. Obraća naime pozornost na grafičnu srodnost znakovah z , c te zaključuje iz grafične srodnosti, da se z i c ni fonetički nisu mogli mnogo razlikovat t. j.: da je z naznačivalo glas, koji isto tako stoji k današnjemu ruskomu z (z), kako stoji c , k n , dakle bi stajalo: z : z — c : n ¹⁾. Neda se tajiti grafična srodnost medju z i c , koja je još očevidnija u pèrvotnijoj ²⁾ glagolici ѣ , ѣ ; ѣ , ѣ : isto tako može se smatrati za nedvojbeno, da pèrvotno grafična srodnost moradijaše biti skopčana s fonetič-

¹⁾ str. 91. spomenute razprave III. Die nahe Verwandtschaft der Zeichen z und c liegt klar am Tage und berechtigt zu der Annahme, dass z wie in graphischer, so in phonetischer Hinsicht den c sehr nahe gestanden, d. h. einen Laut dargestellt habe, der sich zum heutigen z (z) so verhielte die c zu n .

²⁾ Da sbilja glagolica pèrvotnija nego Ćirilica (ili točnije: Klimentica) to je, kako mi mislimo, temeljitimi iztraživanji Hanuša i Račkoga do tvèrdoga ustanovljeno.

kom. Još očitija je grafična srodnost medju z_1 i z , budući da je z_1 dvoglasnik postavlši od $z+1$. Istina je, da Böhlingk nedokazuje niti grafične niti fonetičke srodnosti izmedju \bar{b} i n , kojim razmjerem bi se imalo razjasniti i opredeliti ono pèrvo; $z : z_1$. I sbilja bi po našem mněnju teško bilo tvèrdit grafičnu srodnost medju \bar{b} i n . Ali ako se mēsto n uzme njegov zastupnik i (\bar{a}) istovētan sa gèrčkim jotom i (koje se u vrēme Ćirilovo u gèrštini za uho u ničem nije razlikovalo od n η iz kojega je postalo staroslavenko n) morat će se pripoznat grafična srodnost medju \bar{b} i i (\bar{a}), iz čega bi slēdila i fonetička srodnost izmedju ta dva znaka, a doslédno takodjer izmedju \bar{b} , i i n . A niti u glagolici nećini nam se nevērojatna grafična srodnost medju g , g .

Taj na temelju grafične srodnosti osnovani nazor slavnoga ruskoga akademika, potvrđjuje nam se podpunoma i sa jezikopovēstne i sa fiziologičke strane. Okrenemo li najme onu njegovu proporciju ovako; $\bar{b} : \bar{b} = \bar{b}_1 : n$ onda nam se predočuje ovaj jezikopovēstno potvrđjujući ju i zanimivi pojav, da, kako izčeznu na jednoj strani već rano u zvučnom razvijanju staroslavenštine i sadanjih jugoslavenskih jezika fonetička razlika izmedju \bar{b}_1 i n , da je isto tako izčeznula i izmedju \bar{b} i \bar{b} .

Nu takodjer sa fiziologičke strane potvrđjuje nam se Böhlingkov nazor, \bar{b} naimē, i \bar{b}_1 moraju da spadaju u staroslovenštini medju strogo-gèrlene, široke a epet \bar{b} i n medju strogo-nebne, uzke samoglasnike, jerbo se pèrva dvojica (\bar{b} , \bar{b}_1) nikako nesnašaju sa nebnimi (uzkimi) suglasnici pred sobom, što se podpunoma sudara stime, da se široko (gèrleno) o poslje nebnih zuglasnikah u *starosl.* uvěk pretvara u nebno e ; *sravn.* Боромъ ножемъ itd. S toga mi mislimo, da je \bar{b} fonetički najbliže širokom (strogo-gèrlenomu) o , i da je na tom osnovana i grafična srodnost, koju nalazimo u glagolici medju g (o) i g (\bar{b}). A s toga je opet jasno, zašto se u staroslovenštini \bar{b} nijednim drugim zvukom nezaměnjuje, nego širokim o : топотъ-тѣпѣтъ , рекоухъ-рекѣхъ itd. Isto tako se obratno \bar{b} , n neslažu sa strogo-gèrlenimi (širokimi) suglasnici pred sobom. A to naravoslovno načelo je u staroslavenštini tako strogo izvedeno, da u njoj slovakah: kn , $k\bar{b}$; gn , $g\bar{b}$; hn , $h\bar{b}$ mēsto: $k\bar{b}_1$, $k\bar{b}$; $g\bar{b}_1$, $g\bar{b}$; $h\bar{b}_1$, $h\bar{b}$; kao što obratno slovakah: $g\bar{b}_1$, $g\bar{b}$; $h\bar{b}_1$, $h\bar{b}$; $h\bar{b}_1$, $h\bar{b}$ itd. mēsto; gn , $g\bar{b}$; hn , $h\bar{b}$; hn , $h\bar{b}$ itd. naprosto neima. Smatramo dakle \bar{b} i \bar{b}_1 za bitno gèrlene samoglasnike, jerbo jih vidimo u podpunom fiziologičkom suglasju sa bitno-gèrlenimi suglasnici g , h , k (po Brücke-ju g^2 , h^2 , k^2) koje staroslavenština jedine imati mogaše, kao što je to Miklosich (na str. 200 svoje *Vergleichende Lautlehre d. sl. Spr.*) u koliko mi znamo pèrvi jasno dokazao. Iz toga već slēdi po našem mněnju nedvojbeno, da se starosl. \bar{b} sa Schleicherom (*Vergl. Formenl.* itd str. 33) nemože stavljati sa $o\bar{y}$ na isti fiziologički stepen kao bitno ustnen samoglasnik, ali još jasnijom postane stvar, kad se pomisli, da se $o\bar{y}$ u starosl. slaže i sa nebnimi nzkimi suglasnici pred sobom: шoyn , люкнтн itd.; što se $o\bar{b}$, ovom, kako mi mislimo, u gèrlu se radjajućem, i sa svoje porodne slabocē u istom gèrlu umirućem, pa zaoto strogo-gèrlenom samoglasniku, nikako dokazati nedade, kao što niti $o\bar{b}_1$, koji je (po svojoj naravi kao sastavak sa $\bar{b}+n$ (i), doduše gèrleno-neban dvoglasnik, nu je ohranio u staroslavenštini snagu i svojstva strogo-gèrlenih zvukovah, a to bezdvojbeno sbog toga, jerbo dolazi u neposrēdni doticaj sa stojećimi pred njim suglasnici samo pèrva njegova, strogo-gèrlena sastavina: \bar{b} .

Jasno je, da ova fiziologička vrēdnost staroslavenskoga \bar{b}_1 predpolaže bitno

II.

O razvijanju i zaměnjivanju staroslavenskih jerovah u sadašnjih jugoslavenskih jezicích.

Prelazećim na ovaj drugi dio svoje razprave o jerovih, vidi nam se potřebito, da prije svega koju prosborimo o razměrju, u koje se imadu po našem mněnju stavljati staroslavenski jerovi k sudarajaćim se š njimi pojavom ostalih slavenskih jezicah, jerbo nalazimo kod někojih (a medju ovimi i glasovitih) slavenskih jezikoslovacah někakav nazor o toj stvari, s kojim se, kako mi mislimo, nije lahko slagati.

Taj nazor směra naime na to, da bijahu jerovi jednoć svojina svih slavenskih jezicah, pa da su se tekcar tečajem vremena u većini slavenskih jezicah (gdje se naime sasvime neizgubiše) proměnili u ine samoglasnike, a to: u ruštini u: o, e, u poljštini u: e, ie, u češtini u: e, u sěrbsko-hěrvaštini većinom u: a. ¹⁾

Ali već je neporušivo dokazano dosadašnjimi proizvodi sravnjujućega jezikoslovlja, da staro-bugarski jerovi nisu pěrvobitni samoglasnici nego drugo — treće — a kadkad i četvėrtobitni postavši time, da su se pěrvotni široki samoglasnici sve to više utanjivali, dok se nisu, kadkad tek na 4. stepenu utanjivanja sgěřčili u staroslavensko z, i ѣ, a do-slědno napokon (osobito na svěřetku rěčih) sasvim izčeznuli u novijih slavenskih jezicích.

Zanimiv a osobito podučiv nam se vidi u tom obziru jezikopověstni razvitak svřetka 1. os. višebroja:

¹⁾ Šafařik. Serbische-Leseekörner str. 23.: Was die Aussprache des z, ѣ bei den Serben anbelangt, so ist zu bemerken, dass der Bildungstrieb, welcher bald nach den letzten Wanderungen der Slaven die Sprache derselben aufs neue ergriffen und dieselbe vorzüglich hinsichtlich der Vocale durch Vertilgung der Nesalen und Halblaute, den dominirenden europäischen Idiomen, besonders dem römischen mehr assimiliert hat, auch in Serbien frühzeitig seine Wirkung auszuüben begann, ib. str. 24. Bevor aber die neuere (serbische) Sprache diese bestimmte Scheidung (zwischen z und A) folgerichtig und bleibend durchführen konnte, dürfte es an jeweiligen Schwankungen nach dieser oder jener Seite hin nicht fehlen.

Böthlingk. Beiträge zur russischen Grammatik str. 81. Wenn die Abschreiber in Mitte des Wortes o, e für z, ѣ schreiben, so geschah dass nicht aus Anmassung, oder Besserwisseri, sondern deshalb, weil zur Zeit, wo sie lebten, z, ѣ am Ende des Wortes ihren Selbstlaut eingebüsst hatten; im Innern des Wortes hingegen in o, e, übergangen waren.

Čelakovský Srovn. mluvnice Slov. jaz. str. 76: Myslime-li si mluvu Slovanskou ještě jako jednu před jejím se rozvětvením ve více nářečí, tedy nás nestejně ono vyplňování kořenů samohláskami jsouc jednak v každém jednotlivém jazyku větším důsledně provedeno, samo sebou vede na tu myšlenku, že polohlasování slovanštině přirozeno jest z nejdávnejších danů.

Sanskrit: *mas, ma*, lat.: *mus*, gèrèki: $\mu\sigma\upsilon$, starosl.: $\text{MO, - MZI, - ME, - MZ}$ na pr.: $\text{БЖДЕМО, БЖДЕМЗИ, БЖДЕМЕ, БЖДЕМЗ}$ a iz toga u novo-bugarštini БЖДЕМ .

Protivilo bi se dakle svemu dosadašnjemu jezikoslovnomu izkustvu, a znanstvenomu samosilju bi se širom vrata otvorila, ako bi tko u načelu uztvèrdio, da se jednom već oslabljeni samoglasnici tečajem vremena vraćaju u istom jeziku u pèrvotnije jače. Osim, ako tko imade da navede nepobitne historičke dokaze za takve svakako čudnovate pojave. Nu mi mislimo, da takovih dokazah neima glede našega pitanja.

Tko bi naime hotio starimi sèrbskimi spomenici iz XI. i XII. stolèća dokazivati, da su Sèrbi ili Hrvati pèrvotno imali jerove (ili barem ь) u svojem jeziku, taj bi morao prije svega dokazati, da je onaj staro-sèrbski jezik, u kojega najstarijih spomenicah se piše ь gdje se još dan danas govore pèrvotniji samoglasnici (većinom a), čist od staro-bugarške primèsi koliko u svakom inom, toliko u pravopisnom obziru. Šta se pako napose jerovah tiče, to se može za stalno tvèrditi, da onaj narod, kojega pisci mogahu pisati: ѣмь mesto самь (solus), вѣмь m. вамь (vobis) itd. (šta i sam Šafařík navadja u svojih: Serbische Lesekörner), da onaj narod nije valjda nikada, a za stalno ne u ono doba, mogao imati jerovah u svojem narodnom jeziku. Jer taj pravopisni galimatias neda se po našem mnènju drugačije tumačiti, nego, ako se predpolaze, da se već u staro-sèrbskom (i hèrvatskom) jeziku XI. stolèća obično govoraše a mèsto staroslavenskih jerovah, pa da se doslèdno tomu mišljaše, da se nebi baš toliko grèšilo, ako bi se posvuda, gdje se a govoraše, ь pisalo.

Iz svega toga èe valjda biti jasno, zašto se nam, dèržećim se načelah sadašnje jezikoslovne znanosti nedade na ino, nego *da smatramo jerove izključivim svojstvom staroslavenskoga ili bolje rekuć onoga predpovèstničkoga „staro-slovènskoga“ jezika, iz kojega proniknuše sadašnji slovènski i bugarski jezik, i da su se jedino u toj slavenskoj grani oslabljivali i rušili u poznatom stepenu i na poznati način pèrvotniji, širiji samoglasnici, te se, kako ćemo kašnje vidèti, još i dan danas ruše i sasvime izèezavaju: dočim su se u ostalih slavenskih jezicah uobèe uzdèržali na pèrvotnijem stepenu razvijanja.*

Kako dakle uslèd ovoga načela nemožemo pristati n. pr. uza mnènje Miklosichevo (Vergl. Formenl. str. 12, 13, 45.) da su u staro-slavenštini medju onimi sklonitbenimi oblici, u kojih se pred svèršetci mz, mь, xz mènjjaju x i o s jedne; a ь i e s druge strane: oblici sa jerovi pèrvotniji i stariji, nego oblici sa širijimi jaćimi samoglasnici: o, e : da su naime n. pr. $\text{равзмь, отьцьмь, гжсльх}$ itd. pèrvotniji nego: $\text{равомь, отьцемь, гжслех}$ itd. isto tako nije nam se moći slagati se Šafaříkom, Čelakovskim i ostalimi, koji tvèrde, da se je sèrbsko-hèrvatsko a , kao obični zastupnik staroslavenskih jerovah, organički i fiziologički iz x i ь razvio. Dapače mi tvèrdimo u suglasju sa gorerazvitimi načeli: 1) da srbsko-hrvatski jezik po svoj prilici jerovah početkom povèstne dobe još u obće poznavao nije; 2) da se je kod r , kojega, kazasmo, samoglasnikom smatrati nemožemo, samoglasnik ь tekar u novije povèstno doba iz pèrvotnoga samoglasnika a razvio, ter se stranom još i dan danas n. pr. u Dalmaciji razvija pred našima očima, isto tako, kako se je i u sanskritu tobožnji samoglasnik r iz pèrvotnoga ar razvio ¹⁾ da sèrbsko-hèrvatski jezik

¹⁾ Mi tu izuzimljeno cèrnogorsko narèčje, koje imade sa bugarštino-slovenštinom načelno istovètan sustav jera (Mikl. Vergl. Lautl. str. 305, 306). Što bi po našem mnènju pričalo za to, da je i Cèrna gora jednoè spadala u

stoji u tom pogledu izmedju svih slavenskih jezika na najpèrvotnijem stepenu razvijanja: bitno skoro na istom stepenu, na kojem stoji i sam sanskritski jezik, koji upravo zato dèli sa sèrbsko-hèrvatskim jezikom poznato svoje bogatstvo na glasu *a*.

Evo na dokaz tomu slèdećih prispodobah:

Sanskritski <i>a</i>	sèrbsko-hèrv. <i>a</i>	staroslav. <i>ъ</i>
anjadâ,	inada,	НИЗДА (НИОГДА)
kadâ,	kada,	КЗДА (КОГДА)
tadâ,	tada,	ТЗДА (ТОГДА)
svapna,	san (m. sapn)	СЗИХ (СОИХ)
çam (lat. cum, gèrç. ξύν, σύν,)	san- ¹) sa,	СЗИ-, СЗ (СОИ-СО)
kor. mar,	smart (smÿrt),	СЗМРЪТЬ (СЪМРЪТЬ)
Sanskritski <i>a</i> ,	sèrbsko-hèrv. <i>a</i> ,	staroslav. <i>ь</i> .
laghu,	lagak (lahak),	ЛЪГЪКЪ
kor. tan,	tanak,	ТЪИЪКЪ
kor. man,	manem (manji),	МЪИЖ, МЪИНИ

Imade pako još i primèrah u sèrbsko-hèrvatskom jeziku, iz kojih bi se moglo zaključiti, da je taj jezik izmedju svih ili barem većega dèla srodnih jezika ostao na najpèrvotnijem stepenu razvijanja, n. pr. sèrb.-hèrv. dan, starosl. днь, sanskr. dina, litv. dena, lat. dies — sèrb.-hèrv. magla, starosl. мгла, litr. migla, got. mihlma, sans. mégna (kor. migh) gèrçk. ομηλη — os-ao (iz osało, ²) osavo); oc-ъль (iz ocъло), as-inus — pridavnički svèrsetak -an, starosl. -ънь, gèrçki -ινος, lat. -inus, sanskr. -ina — samostavnički pèrvotno i ovaj pridavnički svèrsetak: -ac, starosl. -ъць, lat. -icius n. pr. otac, οτвъцъ itd.

Šta Schleicher (Vergl. Form. str. 52) kaže o *ь*, da je naime u nekotjih slučajih posrèdno postalo iz pèrvotnoga *a*, vidi se i nam moguće, pa doslèdno tomu mislimo, da bi se i ondè, gdje u sèrbsko-hèrvaštini nalazimo *a* mèsto starosl. *ь* ili uzkih samoglasnikah inih srodnih jezika, to dalo tako tumačiti, da je taj jezik i u tom obziru ostao na najpèrvotnijem stepenu tvaranja.

Premda nebi možebiti baš nemoguće bilo, (nam se to čini vèrojatnije) da se je u ovih i ovakovih slučajih sèrbsko-hèrvatsko *a* iz pèrvotnih *e*, *i* razvilo: dan iz din (den), magla iz migla (megla). Nu budući da se to po dosadašnjoj teoriji o stepenu jakosti i slabooe samoglasnikah tvèrditi nemože, morala bi se, da bude to moguće, ota teorija bitno preinačiti te tvèrditi, da su *e*, *i* jaći samoglasnici, nego *a*. A i jesu jaći, kako mi mislimo, jerbo kao najuži t. j. najviše stisnuti samoglasnici trèbaju najviše organičkoga napora, da se uzmognu izgovarati. Što je posvema u suglasju sa akustično-mehaničkim zakonom: *Čim jaći odpor, tim jaći da bude i napor i obratno*. Uslèd toga bili bi po jednoj strani u sèrbsko-hèrvatskom jeziku *e*, *i*, najjaći samoglasnici, *a* pako najslabiji; i onda bi se moglo pojmiti kako u sèrbsko-hèrvatskom jeziku postaje *a* iz pèrvotnijih *e*, *i*, koji zvukovi

¹ „staroslovénsko“ jezično područje, i što bi opet vojevalo za ono, što izvadja Antun Mažuranić (u progr. gimn. zagrebačke g. 1860.) iz načelne istovètnosti čakavskoga i ruskoga naglasaka, koja istovètnost se načelno proteže i na bugarski i slovenski jezik.

² u: sa njim, sa njom, točnije: san-jim, san-jom.

³ Prisp. pèrvotne nominative: Bogo, Kraljeviću Marko itd.

su se, kao što ćemo kasnije obširnije viděti, na nękojih męstih u sęrbsko-hęrvatskom jeziku u svojoj pęrvobitnosti ohranili, dočim su se već u staro-slavenštini stisuuli u њ. Prisp. medjutim: pravedan, pravden, reci, teci sa: *правѣдѣиѣ, рѣци, тѣци*. Usled toga istini — kako mi mislimo — shodnijega nazora imalo bi ovo sa staro-slavenskim jerovi sudarajuće se *a* u sęrbsko-hrvatskom jeziku dvojak izvor, te doslędno tomu i dvojaku jeziko-povęstnu vrędnost: s jedne strane kao zastupnik staro-slavenskoga *o, ъ*, ili gęrlenih širokih samoglasnikah (*a, o, u,*) a sa druge strane kao zastupnih starosl. *ѣ, и, њ*, ili nebnih uzkih samoglasnikah (*e, i,*) srodnih jezikh.

Sva je prilika, da se je s ovom dvojakom jeziko-povęstnom vrędnostju toga sęrbsko-hrvatskoga *a* pęrvotno sudarala i dvojaka zvučna (fisiologička) vrędnost; pak da se je ova zvučna razlika isto tako i s istih fisiologičkih uzrokah izjednačila razli staro-slavenskih jerovah.

Glede bugarskoga i slovenskoga jezika smo već gore kazali, da jih smatramo kao jedine baštinike sustava staroslavenskih jerovah, a sada valja da oto svoje mnęnje poblize obrazložimo. A to ćemo najbolje tako načiniti, da dokažemo, da su se u sadanjem bugarskom jeziku starosl. jerovi razvili te se još razvijaju po istih glavnih jezikopovęstnih i fisiologičkih načelih, koja su vladala i u starosl. kod njihova razvijanja, to jest: ako dokažemo doslędnost i neprekidnost jezikoslovnih zakonah u čitavom njihovom dosadanjem razvitku.

Ota neprekidnost pako pojavljuje nam se glavno u ovome:

1) Da su *ѣ* i *њ* dan danas i u bugarskom i u slovenskom jeziku (kao što i *ѣ* i *и*) zvučno podpunoma izjednačeni u glasu, koji je po svoj prilici bliže nebnomu *њ* nego li gęrlenomu *ѣ*.

Da je to izjednačivanje moralo vęrlo rano početi u samoj staro-slavenštini, vidi se iz toga, da se već i u najstarijih nam poznatih rukopisih jerovi često zamęnjuju, i upravo to je uzrok, da još sada u svakom pojedinom slučaju odlučiti nemožemo, da-li se je pęrvotno pisalo *ѣ* iliti *њ*. Da se pako sadašnje bugarsko-slovensko jer više približuje starosl. nebnomu *њ* nego gęrlenomu *ѣ*, to nam se čini vęrlo vęrojatno toli uobće sa poznatoga nagnutja indo-evropejskih jezikh da se liše tečajem vremena strogo-gęrlenih, tvęrdih, te da predju u nebne, a iz ovih opet u zubno-ustnene mekanije zvukove. Koli napose s (već napomenutoga) istodobnoga prelazka gęrleno-nebnoga *ѣ* u čisto nebno *и*.¹⁾ Š čime se podpunoma slaže, šta malo prije kazasmo, da se je sęrbsko-hęrvatsko *a*, koje se sudara sa starosl. *ѣ* i *њ* istim načinom izjednačilo iz pęrvotno fonetički različitog gęrlenog i nebnog *a*. Fisiologički uzrok napokon, koji je jamačno dao povoda podpunomu izjednačęnju već pęrvotno zvučno srodnih staro-slavenskih jerovah smo već gore svęršetkom pęrvoga odęla o jerovih naznačili.

Ista doslędnost kod razvijanja jerovah u sadanjem slovenskom i bugarskom jeziku pokazuje nam se sa jeziko-povęstne strane, kako smo naime vidęli, da starosl. je-

¹⁾ Prisp. prelaz gęrlenog *ѣ* (*ѣ*) u nebno *и* (*и*) u čestini: jazyk, jazyky (*ѣЗЫКЪ, ѣЗЫКИ*) = zvučno: jazyk, jaziki; a opet nebnog *и* u zubno-ustneno i (*ji*) u českom, poljskom i ruskom jeziku: souditi = fon. soudjici (*судѣиѣ*), sadzić (dz iz dj) судить fon. = судѣиѣ, СЪДѢИТИ.

rovi mogu zastupati u načelu sve samoglasnike srodnih jezika, isto tako zastupa u opredeljenih — dakako? — slučajih (Mikl. Vergl. Lautl. str. 236 sslj. i 268 sslj.) slovensko-bugarsko ь načelno sve staro-slavenske samoglasnike i dvoglasnike, n. pr.

Starosl.	Bugar.
кѣшѣ	къшьт ¹⁾
голѣбѣ	гѣльбѣ
мѣ, тѣ, сѣ	мѣ, тѣ, сѣ
брѣшешн	брѣшеш
чрѣво	чрѣво
решето	рѣшето
колнѣ	колѣ
тѣиѣ	тѣиѣ.

Starosl.	Slovenski.
пазѣрѣ	ръздѣр
коуповати	купъват (ь) (ali: коръват (ь))
дѣсница	дѣсница
мн, тн, сн	мѣ, тѣ, сѣ
чловѣкъ	чловѣкъ (gen. чловѣка)
ѣзѣкъ	јѣзѣкъ (gen. јѣзѣка)
посваштеиѣ	posvѣčen
дѣхнѣти	dъhnit (ь) dъhъnt (ь)
трѣкоуѣ	trѣbъh (gen. trѣbûha)
лѣпоуѣ	lerъmu
лѣпадо	lerъga
тѣиѣ	тѣиѣ.

Ali kod sve ote načelne istovѣtnosti razvijanja sustava jerovah u sadašnjem bugarskom i slovenskom jeziku mora se opet priznati, da je bugarski jezik u toj stvari mnogo dalje pošao nego-li slovenski, te da mu je razvijanje jerovah svojimi posljedicami mnogo življe zasѣklo u čitavi zvuko i oblikoslovni ustroj nego-li slovenštini. Jerbo dočim u ovom jeziku nijedan staroslavenski bilo samo- bilo dvoglasnik nije posvuda izčeznuo za volju jera, moralo je u bugarštini staroslavensko ж posvuda, a ono ѣ, što se nalazi na svѣršetku samostavnika i zaimenah gotovo posvuda izginuti te se jeru umaknuti:

Starosl.	bugar.	slov.
мѣдрѣ	мѣдър	módър
сѣхнѣ	сѣхнѣ	sъhñem (uz sáhnem)
пекѣтъ	пекѣт	pekó
ном. гѣѣ	гѣѣ	góba
асс. гѣѣ	гѣѣ	góbo
instr. { гѣѣ	гѣѣ	(s) góbo
{ мѣсто гѣѣѣ		(s) goboj.

¹⁾ Budući da sadašnji bugarski pravopis nije još dosljedno ustanovljen, pišemo mi jasnoće radi, bugarštinu po svojim nazorih.

Tomu svojstvu bugarskoga jezika imade se po našem mněnju pripisivati, što je on tečajem vremena svoju staru deklinaciju skoro sasvime izgubio te ju zaměnio, kao što romanski jezici, novijim načinom naznačivanja padežnih odnošajah.

Ako su pako jerovi oni zlikovci, koji su najviše dopriněli ka gubitku — toli oplakovanomu od někojih ljudih — deklinacije u bugarskom jeziku; onda je ta stvar osnovana na unutarnjem zvučnom ustrojstvu samoga bugarskoga jezika, pak onda nije pravedno, da se u tom obziru baca krivnja na one neslavenske Bugare, koji su se okolo V. stolěća sa jugo-iztočnom granom staroga „slověnskoga“ plemena poměšali, te joj pomogli do děržavnoga ustrojstva i narodne slave.

S druge pako strane moraju se smatrati za protivunaravne — a s toga teško da — plodonosne, težnje onih književnikah, koji u najnovije doba nastoje okolo toga, da Bugari u književnom jeziku opet prihvate stare deklinacije.

Ali i u slovenštini je sustav jerovah dosta živo zasěknuo u stari oblik jezika: Osim toga, da su se i u ovom jeziku někoji pěrvotno različni padeži uslēd dělovanja jerovah izjednačili (n. pr. volь = starosl. волу (dat. sing.) волѣ, волы (acc. i instr. pl.): je u sěverno-slovenskih pokrajinah nenaglašeno o srědnjega spola ili oslabljeno u ъ, ili pako već sasvim ižčeznulo; n. pr. добър винь, лѣрь месь; добър вин, лѣр мес; tako, da je u drugom slučaju razlika izmedju mužkoga i srednjaga spola dočela ižčeznula.

Zaoto su noviji slovenski književnici morda radili u duhu pametnoga odpora proti preobilnomu naravskomu razvitku, što su uvedeni Metelkom jer u književnom jeziku opet zabacili. Premda se s druge strane tajiti neda, da je oto odstranjenje jerovah iz slovenskoga pisma u znanstvenom smislu nazadak prouzročilo, ako se pomisli, da je Metelkovo pisanje jerovah s fonetičkoga gledišta podpunoma opravdano, dočim se sadašnjim pravopisom niti fonetičkim niti etimologičkim zahtěvom neugadja ¹⁾. A i sa praktične strane je sadašnji način pisanja u slovenski Metelkom skoro do vrhunca fiziologičke savěšenosti dovedeni pravopis veći metež i veću nedoslědnost pripravio, nego vlada u pismu ikojega (osim bugarskoga) slavenskoga naroda.

Onomu pako, što gore kazasmo, da je naime bugarština mnogo dalje pošla u razvijanju sustava staroslavenskih jerovah, nego slovenština, tomu se nitko čuditi neće, kada se uvěri, da je sadašnja slovenština glede jerovah u koječem na pěrvotnijem stepenu razvijanja, nego je bila staroslavenština prije tisuć godinah. Evo tomu několiko dokazah:

1) Staroslavenština koleba medju pěrvotnijem о, е i drugotnim ъ, њ gdje u slovenštini nema još priměra za ъ, њ:

- a) U mnogih pojedinih rěčih: ропотѣ, топотѣ, ропотати, мечь, дѣнь itd. i рѣпѣтъ, тѣпѣтъ, рѣпѣтати, мѣчь, дѣнь itd. a slovenski samo: ropot, topot, ropotati, меѣ, den (dan) itd.

¹⁾ Metelko piše jasno razlikujuće se u govoru rěči:

svѣt = свѣтъ

svet = сватъ

svět = свѣтъ,

dočim se po sadašnjem tako zvanom organičkom pravopisu sve tri rěči ovako: „svet“ pišu.

- b) uvék u instr. jednobr. i dativu višebroja samostavničke sklonitbe mužkoga i srédnjega spola: ДОУХОМЪ, ДОУХОМЪ; СЕЛОМЪ, СЕЛОМЪ; СТАРЬЦЕМЪ СТАРЦЕМЪ; i ДОУХЪМЪ, ДОУХЪМЪ, СЕЛЪМЪ, СТАРЬЦЪМЪ itd. dočim nam pruža slov. sa sërbo-hèrvaštinom, samo pèrvotnije oblike: duham (duhom) selam (selom) starcam (starcem).
- c) mèsto onoga sa л spojenoga њ, koje kako kazasmo Miklosich smatra za diakritički znak bez ikakve samostalne zvučne vrédnosti, i koje se u rukopisih nalazi kadkad pred л, a kadkad za njim nalazimo u slovenštini o pred l dakle: mèsto КЛѢХА slov. bolha (fonetički bóuha iz boĥha kao što uopata iz ĥopata, piva iz piĥa itd.) poln, solnce, dolg (f. poun, sóunce, dóug iz poĥn, soĥnce, doĥg) itd. mèsto starosl. ПЛЪИЪ, СЛЪИЪЦЕ, ДЛЪГЪ itd.
- d) Dočim nalazimo kod pèrve osobe višebroja staroslavenskih glagolah najčešće МЪ; НЕСЕМЪ, ДѢЛАЕМЪ, a redje pèrvotnije svèršetke МО, МЪИ, МЕ: НЕСЕМО, НЕСЕМЪИ, НЕСЕМЕ nalazimo u slovenskom jeziku samo pèrvotniji svèršetak МО (i МА gdjegdje u prostonarodnom jeziku). Taj naš nazor o pèrvobitnosti slovenskoga svèršetka МО (МА) potvèrdjuje se time, što je sadašnja bugarština sasvime doslédno svèršetak—МЪ osakatila u—М: НЕСЕМ, ПЛЕТЕМ, ГРЕКЕМ itd. МЪИ pako u—МН: ДѢЛАМН, КОУПОУВАМН, ПЛЕТУХМН, ПЛЕТУХМН itd. dočim je slovenština sa sërbo-hèrvaštinom ostala na pèrvotnijem stepenu razvijanja načelno na istom stepenu, na kojem nalazimo sanskritski jezik sa svèršetkom *mas, ma*; latinski sa *mus* i gèrčki sa *μεν* (mèsto *μες*.)

Vidi se iz toga, da se slovenski jezik staroslavenski glade jerovah jezikopovèstno nemože podredjivat, nego da joj se imade uzporedit. Ako pako to stoji onda slèdi potrebito ona druga gore navedenih dviuh mogućnostih, da naime sadanja slovenština nemože biti kći staroslovenštini, nego samo najbliža joj sestra, i da je medju jugoslavenskim jezici jedino bugarski proizašao iz poznate nam t. j. povèstničke „staroslavensštine“. Isto načelno razmérje će nam se još jasnije pokazati kod drugih točakah ²⁾ naše razprave. Švèršujući dakle za sada svoju razpravu sa naznačenjem glavnih, načelnih odnošajah staroslavenskoga i sadanjih jugoslavenskih jezicah glade jerovah, preostaje nam potanja razprava o onome, kako se staroslovenski jerovi u sadanjih jugoslavenskih jezicah razvijaju i čime se zaměnjuju. — Što ćemo, uz ostale točke svoje razprave drugi put priobćiti.

U Osèku dne 10. sèrpnja 1863.

²⁾ A to naročito kod 1. osobe jednobroja sadanjega vremena: НЕСѢ bug.: НЕСЬ, slov.: nesem. 2) Kod onoga, šta postaje u ta tri jezika uplivom zvuka j na stojeće pèrvotno pred njim zvuke Д i Т: МЕЖДА, bug. МЕЖДАЪ, slov.: meja КЖШТА, bug. КЪШТЬ slov. kóča.

1) Některé části jazyka v českém jazyce mnohá slova zůstávají v něm jako v jakémžto zbytku, a některá z nich se stala slovy v jiných jazykách. Některá z nich se stala slovy v jiných jazykách. Některá z nich se stala slovy v jiných jazykách.

2) Některé části jazyka v českém jazyce mnohá slova zůstávají v něm jako v jakémžto zbytku, a některá z nich se stala slovy v jiných jazykách. Některá z nich se stala slovy v jiných jazykách. Některá z nich se stala slovy v jiných jazykách.

3) Některé části jazyka v českém jazyce mnohá slova zůstávají v něm jako v jakémžto zbytku, a některá z nich se stala slovy v jiných jazykách. Některá z nich se stala slovy v jiných jazykách. Některá z nich se stala slovy v jiných jazykách.

Učené knihy 1863

4) Některé části jazyka v českém jazyce mnohá slova zůstávají v něm jako v jakémžto zbytku, a některá z nich se stala slovy v jiných jazykách. Některá z nich se stala slovy v jiných jazykách. Některá z nich se stala slovy v jiných jazykách.

Pazka.

Buduć da se je ova razprava, kao znanstveni dio lëtošnjega programa Ošëcke gimnasije, morala tiskati u Zagrebu i da njezin pisac, s razlogah neodvisnih od njega, nije mogao sam izpravljati tiska; uvuëe se u njegovu razpravu mnogo poprëšakah, izmedju kojih se evo poveëe izpravljaju.

strana	redak		mësto	čitaj
	odazgo	odazdo		
1	—	2	etnografički	etnografički
2	4	—	slavenah	Slavenah
„	—	2	oko. V.	oko V.
„	—	1	ime : sačinjavahu	ime, sačinjavali
3	—	—	nad drugim redkom ko naslov	A. Jerovi (ъ. њ).
„	16	—	poznatih	I. Njihova narav i jezikopovëstna vrëdnost.
„	—	6	izkažujemo	poznatijih u nas
4	2	—	i scënimo	iztražujemo
„	25 slj.	—	и	i mi scënimo
„	—	5	реци, рѣци	posvuda н. i obratno
5	18	—	izgovoriti	реци. рѣци
„	—	10	nëkojih	izgovarati
7	2	—	гльбна	nëkojih sluëajevih
„	16	—	itd	гльбина
„	19	—	šta bi bilo	—
„	—	3	na reëenom mëstu	šta bi opet bilo
8	7	—	сѣвѣгъ, сѣвѣ	na drugom reëenih mëstah
„	—	2	da sbilja	мѣнѣ, мнѣ
9	posvuda	—	и	da je sbilia
„	5	—	г (ъ)	н, i obratno
10	4	—	(sa и)	г,
„	11	—	дѣхи-	(sa и)
„	14	—	наши, ножи, (-лжъ)	дѣхи-
11	—	9 (pazka)	dürfte	наши, ножи (-лжъ)
„	—	1 (pazka)	danu	durfte
12	17	—	da se veë u	ëasu
„	—	6	razvio	da se u
„	—	4	kojega, kazasmo	razvilo
„	—	1	razvio ¹) da	kojega, kako kazasmo
13	posvuda	—	и	razvio ¹); napokon 3) da
„	10	—	(сон-со)	и) i obratno
„	11	—	(сѣмрѣть)	(сон-, со)
14	11	—	izjednačila razli	(сѣмрѣть)
„	22	—	i и) zvuëno	izjednačila, kako i razlika
„	—	8	nebno и	i и) zvuëno
„	—	9	zvukove. Koli	nebno и
„	—	1	strane, kako	zvukove, koli
„	—	1 (pazka)	sadzië	strane. Kako
15	posvuda	—	и	sadzië
„	21	—	дѣһнѣ(ъ)	н, i obratno
16	—	—	и	дѣһнѣ(ъ)
„	—	2 (pazka)	svët	н, i obratno
„	—	—	dokazah : ¹) staroslavenština	svët
17	posvuda	—	и	dokazah, da staroslavenština
				н, i obratno.

